

ISSN 0027–8084
УДК 808.61./62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXVIII/3-4

БЕОГРАД
2017

БОЈАНА С. МИЛОСАВЉЕВИЋ*
(Универзитет у Београду
Учитељски факултет)**

Оригинални научни рад
Примљен 9. октобра 2017. г.
Прихваћен 22. децембра 2017. г.

ДИСКУРСНЕ ФОРМУЛЕ У РЕЧНИКУ СРПСКОГА ЈЕЗИКА

У раду се говори о статусу дискурских формула у општим дескриптивним речницима српског језика, с посебним освртом на једнотомни *Речник српскога језика* МС (РСЈ). У ширем контексту посматрања имају се у виду две ствари – захтеви савремене дескриптивне лексикографије и потребе за експлицитнијим нормирањем лексичких јединица из говорног, односно разговорног језика.

Кључне речи: дискурсне формуле, фразне лексичке јединице, дескриптивна лексикографија, разговорни језик, нормирање.

Како показују теоријско-методолошка истраживања у области савремене дескриптивне лексикографије, један од кључних захтева у осавремењавању лексикографске праксе јесте већа окренутост речника „комуникативним потребама потенцијалних корисника“ (Прћић 2016: 91). Отуда би главни циљ састављања модерног општег дескриптивног речника био комуникативни циљ – „помоћи корисницима да исправно разумеју и ваљано користе у сопственом говору и писању речи и спојеве речи у данашњем српском језику, уз помоћ аутентичних података о њиховој форми, функцији, садржини и употреби“ (Исто: 94).

---

* bojana.303@gmail.com

** Овај рад је настао у оквиру пројекта *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (бр. 178009), који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Овакво виђење речника проистиче из истраживања која показују да у комуникацији велики значај имају фразе те да се језик у комуникацији остварује у фразама, а не у изолованим речима (Мељчук 1998, према Дражић 2016: 306). У српском језику, као фразе јављају се, на пример, *алева њајрика, млеко у њраку, врхунски сјорџисџа, хвала на њажњи, до виђења, унајред захвалан* и др. То је и разлог због којег ове вишечлане јединице, које се у литератури називају и фразе, фразне лексеме, идиоми, колокације и сл., данас све више постају предмет лингвистичког описа и све чешће постају централне јединице, тј. одреднице у речницима, превасходно у речницима специјализованих намена (речник колокација, речник идиома и др.) (Дражић 2016: 306).

Неке од тих фраза на плану комуникације имају и статус дескриптивних формула – типских исказа који су у различитим сферама употребе језика релативно стабилни и устаљени, а упућују на отпочињање и завршавање разговора, на тему разговора, на његову структуру, на медијум остваривања комуникације, на карактер односа између говорника и адресата, као и на друге околности комуникације (Велчић 1987: 119–120; Прћић 1997: 128). На пример, фраза *Унајред захвалан* типски се појављује у писаној формалној молби као завршни поздрав праћен именом онога који упућује молбу; фраза *Велики њоздрав* као завршни поздрав типски се појављује у писаној, обично неформалној комуникацији; *Хвала на њажњи* је фраза типична за усмену комуникацију којом говорник завршава своје излагање, предавање и сл.; *Јеси ли вредан (вредна)?* учтиво је питање при сусрету са неким, са значењем поздрава и др.

Поставља се, дакле, питање како у дескриптивним речницима општег карактера бележити све ове фразне јединице и у којој мери их регистровати с обзиром на њихову лексичко-граматичку постојаност. Т. Прћић сматра да у модерном општем дескриптивном речнику систематски, устаљени спојеви најмање двеју речи, где убраја фразне именице и идиоми, морају имати статус засебних речничких одредница јер су, по својој синтаксичкој функцији, јединственом значењу и самосталној употреби, заправо речи (Прћић 2016: 98). Међутим, познато је да се овакве лексичке јединице у макроструктури наших општих речника традиционално описују као пододреднице једне или више одредница које улазе у њихов састав. Исто тако је познато да је лексикографско описивање спојева речи у нашим досадашњим речницима условљено степеном компактности њихове садржине, функције и форме. Тако се јединице које су идиоматизоване, тј. које су компактније (устаљене и релативно високо постојане) по правилу описују у дескриптивним речницима српског језика као изрази и из-

реке. Изрази обухватају фразне лексеме, термилошког и нетермилошког карактера, и дискурсне формуле. Изреке, тј. искази гномског карактера, обухватају фразеологизме и пословице. Лексички спојеви који су у мањој мери компактнији, тј. који су дифузнији, у речницима се код одговарајуће речи и њене семантичке реализације дају само као синтагматски спојеви, без посебног дефинисања.

Од свих наведених лексичких јединица, у нашој лексикографској пракси, нарочито се описују фразеологизми и фразне лексеме, термилошког и нетермилошког карактера, јер они чине прототип идиоматизованих језичких јединица. Лексикографски се описују и дискурсне формуле, већином оне синтагматског типа, док се реченичне дискурсне формуле (нпр. *Часѝ ми је ...*, *Захваљујем се*, *Унаѝред захвалан* и др.) у мањој мери описују управо зато што по својим, пре свега формалним карактеристикама одступају од прототипа идиоматизованих језичких јединица.

Нас је овом приликом занимало у којој мери и на који начин једнотомни *Речник срѝскоѝа језика* МС (РСЈ) бележи фразе, и то у првом реду дискурсне формуле будући да се у Предговору овом речнику експлицитно истиче да „додатну вредност [Речника] представља изузетно богат инвентар израза (фраза), наведених уз одговарајућу одредницу [...]“, те „[у] томе погледу [...] речник надмашује све друге речнике српског или уопште српскохрватског језика сличног обима“ (Николић 2007: 9–10). Имајући у виду управо то да фразе представљају специфичност сваког језика и да их није лако превести на други језик, М. Николић, редактор и главни уредник Матичиног једнотомника (РСЈ), у Предговору јасно наглашава практичну примену овог речника наводећи да ће лексикографско описивање фразних јединица помоћи посебно лексикографима, преводиоцима, као и читаоцима књижевних дела (Исто).

У вези с тим, ево неких наших запажања.

1) *Речник срѝскоѝа језика* МС (РСЈ), иако је по обиму једнотоман, односно иако представља скраћену варијану шестотомног *Речника срѝскохрватѝскоѝа књижевноѝ језика* МС (РМС), бележи углавном исте оне дискурсне формуле које се налазе и у шестотомном *Речнику*. А у питању су следећи типови дискурсних формула:

а) формуле којима у разговору говорник потврђује, пориче или одриче нешто, затим којима се (не) саглашава са неким или нечим, којима (не) одобрава нешто и сл.:

Тако је! 'уобичајени узвик потврђивања или одобравања' (уз *ѝако*); *Није ѝо ниѝѝа* 'не мари, не смета, све је у реду' (уз *ниѝѝа*); *У реду* 'добро је, слажем се, пристајем' (уз *ред*); *Уз најбољу (сву) вољу (не моју)* 'мада желим, мада имам добру вољу' (уз *воља*); *Драѝе воље* 'радо, са за-

довољством' (уз воља¹); *Врло важно* ир. 'то није важно, свеједно, не мари' (уз важно), *Нема везе* фам. 'нема значаја, није важно, свеједно' (уз веза);

2) формуле из домена говорне етикеције – *йоздраве, оййоздраве, захваљивања, одговоре на захваљивања, на честийијања, на молбу* и др.:

Добро дошао 'убичајени поздрав ономе који дође у посету некоме' (уз доћи и добро²); *Боље вас нашао, Боље вас нашли!* 'отпоздрав на нечију (обично домаћинову) добродошлицу' (уз наћи и добро²), *Како хоћеш (хоћеије)* 'како ти (ви) желите, како ти (вам) је лакше, угодније, како теби (вама) оговара' (уз хиеији); *Нишија за йо, Није йо нишија* 'није важно, не смета, не мари' (уз нишија), *Изволи, изволије!* 'учтив израз кад се шта коме нуди' (уз изволеији); *Свака часиј* 'каже се кад се некоме честита на нечему, браво' (уз часиј¹);

3) формуле за обраћање и ословљавање:

Будије добри 'у љубазном обраћању: молим Вас!' (уз добар); *Имам часиј, Часиј ми је* и сл. 'учтива форма при обраћању некоме или при представљању: имам особито задовољство, поносан сам ...' (уз часиј¹);

4) формулаичка питања за успостављање контакта, отпочињање разговора и сл.:

Које добро?, Којим добром? 'при сусрету: ради чега сте дошли?, шта има ново?' (уз добро¹); *Како (је) си, сие?* 'убичајено питање о здрављу' (уз како); *У вези с вашим дојисом (с вашом молбом и сл.)* адм. 'формула којом се започиње одговор на нечији допис' (уз веза).

Речник срјскоја језика бележи и дискурсне формуле којих нема у шестотомном *Речнику*. На пример, уз заменицу *ишиа*, поред оних израза који се јављају и у шестотомном *Речнику*, налазимо и формуле: 1) *Чему йо?*, значењски описану као 'зашто, у коју сврху', 2) *Је ли чему?* са значењем 'вреди ли?', 3) *Нема на чему*, која се дефинише 'каже се као учтива форма кад се неко захваљује на нечему: нема зашто', илустрована примером – *Хвала. Нема на чему!* – 4) *Хоћу да знам на чему сам*, са значењем 'хоћу да знам какво је тренутно стање, ситуација за мене, са чиме могу рачунати сигурно' и формулу 5) *Да си чему дефинисану* 'да нешто вредиш'.

И уз реч *веза* једнотомни *Речник* бележи две нове фразе фамилијарног стила – *Без везе (јоворији, йричаји, йосиујаји)* са значењем 'нелогично, неразумно' и *Нема везе с мозјом* са значењем 'пот-

пуно је неразумно, глупо'. У одређеним контекстима, ове фразе могу имати и статус дискурсниh формула за експресивно одрицање, порицање нечега – нпр. *То није њачно. Нема везе с мозіом.* или *То није њачно. Говориш без везе.*

2) Друго што се може запазити јесте и то да се поједине дискурсне формуле не наводе штампаним црним словима уз одговарајуће речи, већ су дате као синтагматски и синтаксички спојеви (колокације и колигације), којима се илуструје дистрибуциони потенцијал одређене лексеме. На пример, формулаички поздрав *Срдгачан њоздрав*, који се јавља у писаној формалној комуникацији, у једнотомном *Речнику* се као синтагматски спој, без садржинског описа и описа употребе, бележи уз придев *срдгачан*, док се у шестотомном уопште не наводи. Ту су и синтагматски спојеви *Пошњовани њосњодине* (*њријајњелу, друже*), *Мнојо цењени њосњодине* (*њријајњелу и сл.*), дати као илустрације за семантичку реализацију придева *њосњован* и *цењен* 'као формула учтивости у усменом или писменом обраћању'. На исти начин се представљају и описују и формуле *Драји њосњодине*, *Драји њоздрав* и *Мили њоздрав*. Прва формула се описује уз секундарно значење придева *драј* 'у присном обраћању (понекад и ир.) или као формула за ословљавање у писмима и сл.', друга уз придев *драј*, уз његово значење 'љубазан, пријатељски, срдгачан' и трећа уз придев *мио*, и то уз његово значење 'којим се изражава наклоност, поштовање и сл.' Дискурсну формулу реченичног типа *Како да не!*, која у говору свакодневне комуникације има функцију емоционалног, експресивног саглашавања и потврђивања, за разлику од шестотомног *Речника*, једнотомни *Речник* ју је забележио. Додуше, забележио ју је као синтаксички спој (колигацију) код речи *не*, илуструјући је примером – *Је ли љуј на мене? Како да не!*

Овај поглед на *Речник српскога језика* из угла заступљености дискурсниh формула у њему показује неколике ствари. Прво, овај речник не само да броји више фраза и дискурсниh формула него што се то очекивало, с обзиром на ограничени обим, и друго, новозабележене формуле потичу махом из говора свакодневне комуникације. Може се зато рећи да је једнотомни *Речник*, за разлику од других наших општиh дескриптивниh речника, отворенији за формулаичке изразе из разговорног језика. Ову отвореност речника према живој речи, на одређени начин, потврђује и квалификовање фразе *Нема везе*, забележене и у РМС и у РСЈ. Овај израз се често појављује у усменој комуникацији неформалног стила и њиме се одриче важност, значајност онога о чему се говори, нпр. *Ево, враћам њи књию. Мало се њоцејала. Извини – Нема везе.* У шестотомном *Речнику* овај израз је оквалификован као фамилијаран и вулгаран, док је у једнотомном

описан само као фамилијаран, дакле не и као вулгаран, односно као неприкладан и увредљив.

Може се приметити и да је у опису дискурских формула лексикографски метајезик у једнотомном *Речнику* научно утемељенији и одређенији с обзиром на значење дате дискурсне формуле и њену употребу у комуникацији. Тако се, рецимо, формулаички израз *Срећан њуш!* (код *њуш!*) у једнотомном *Речнику* прецизно одређује као 'поздрав при растанку којим се изражава жеља за срећним, угодним, успешним путовањем', док се у шестотомном одређује само као 'жеља да се угодно, успешно путује'. Такође се и у дефинисању израза *Срећно!*, *У срећан час!*, *Срећан рођендан!*, *Срећна Нова година!* код придева *срећан*, као саставнице тих израза — води рачуна о томе да се описом обухвате два аспекта дискурских формула, њихово значење и употреба, па се каже да имају значење *њоздрава њри расњанку*, односно *жеље* да некога прати срећа (у новој години, на путу и сл.). И у самој лексикографској дефиницији многих дискурских формула користи се управо реч „формула“, чиме се јасно разграничавају фразе дискурсног карактера од других фразних јединица.

Све ово овде речено иде у прилог констатацији да се по заступљености фразних јединица, па и дискурских формула, *Речник српскога језика* МС издваја од других. Међутим, и даље је велик број дискурских формула из свакодневне, усмене комуникације остао незабележен. На пример, у речнику не налазимо следеће формуле: *Са задовољством*, *Врло радо*, *Нема њроблема* – са значењем прихватања, потврђивања онога што саговорник говори, пита, захтева, односно са значењем саглашавања са саговорником; *Без брије* (*Буди без брије*) – са значењем уверавања саговорника у нешто; *Свако добро*, *Све најбоље* – са значењем поздрава при растанку; *Изволиње на кафу* – формуле којом се позива саговорник у посету; *Шња има ново?* – учтиво питања при сусрету којим се отпочиње разговор са саговорником и др. То свакако није последица неакрибичности лексикографа него последица недовољног лингвистичког описивања и пописивања оваквих језичких јединица, као и одсуства ових форми у прикупљеној лексикографској грађи. Са већим бројем потврда из свакодневне комуникације, лексикографи би са великом поузданошћу могли да опишу форму, функцију, садржину и употребу ових и многих других дискурских формула, те би у речничком тексту свакако биле видљивије и транспарентније. И не само да би биле видљивије него би се подробнијим описом могле и нормирати, чиме би се јасно направила разлика између формула формалног и неформалног стила свакодневне комуникације, између формула писане и усмене комуникације, затим између стандардно прихватљивих и стандардно неприхватљивих

дискурсних формула, као што су то нпр. данас врло актуелне поздравне форме *Видимо се, Гао, Како иде?* и др. Тако би живи језик, језик свакодневице, на ужем плану, био верно представљен у речнику и речник би имао употребну вредност у ширем кругу корисника. На општијем плану, тиме би се допринело нормирању оног дела српског језика који традиционалном нормом није био обухваћен или није био у довољној мери обухваћен.¹

ЛИТЕРАТУРА

- Велчић 1987: Mirna Velčić, *Uvod u lingvistiku teksta*, Zagreb: Školska knjiga.
- Дражић 2016: Јасмина Дражић, Нејезички и језички фактори за концепирање речника колокација српског језика, у: Стана Ристић, Ивана Лазић Коњик, Ненад Ивановић (ур.), *Лексиколоџија и лексикографија у светлу савремених џрисџуџа*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 305–320.
- Прђић 1997: Твртко Прђић, *Semantika i pragmatika reči*, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Прђић 2016: Твртко Прђић, Какав нам општи речник српског језика највише треба, у: Стана Ристић, Ивана Лазић Коњик, Ненад Ивановић (ур.), *Лексиколоџија и лексикографија у светлу савремених џрисџуџа*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 87–117.
- Ристић 1997: Стана Ристић, Нормативна питања у вези са лексиком разговорног језика, у: Бранимир Остојић (ур.), *Трећи линџисџички скуџ Бошковићеџи дани*, Подгорица: ЦАНУ, 223–232.
- РМС: *Речник срџскохрџајскоџа књџжеџноџ језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- РСЈ: *Речник срџскоџа језика*, Нови Сад: Матица српска, 2007.

---

¹ О потреби нормирања лексике разговорног језика в. Ристић 1997.

Бояна С. Милосавлевич

ДИСКУРСНЫЕ ФОРМУЛЫ В СЛОВАРЕ СЕРБСКОГО ЯЗЫКА

Резюме

Исходя из положения, что в коммуникации большую роль имеют фразовые единицы, и тем самым и дискурсные формулы, характерные для устной коммуникации, в работе рассматривается статус этих формул в общем словаре сербского языка. Замечается, что в однотомном Словаре МС, с учетом его объема, в высокой степени приводятся дискурсные формулы, причем следует иметь в лексикографическом материале больше подтверждений из устной речи повседневной коммуникации, чтобы описать и нормировать и другие дискурсные формулы.

Ключевые слова: дискурсные формулы, фразовые лексические единицы, дескриптивная лексикография, разговорный язык, нормирование.